O`N IKKI MAQOM TIZIMI HAQIDA

Xoliqov Husniddin, Xakimov Tohir
Respublika musiqa va san'at kolleji

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'n ikki maqom san'atining rivojlanish bosqichlari haqida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: maqom, ohang, kuy, tovush, sho'ba, dugoh, segoh.

O`n ikki maqom tizimi bir necha tarkibiy qisimlardan tashkil topgan bo`lib, ularning asosiylari 12 maqom, 6 ovoza va 24 sho`balardan iborat bo`lgan. Bunda qadimdan kelayotgan yetti bosqichli mukammal parda tizilmalari 12 maqom guruhiga, ko`hna xalq kuy, aytimlari (Navro`zi Ajam, Dugoh, Segoh va b.) esa sho`balar toifasiga tasnif etilgan edi. Ushbu tizim bilan bog`liq qator masalalar, shu jumladan tarkibiy qismlarning tizim doirasidagi alohida vazifasi hamda musiqa amaliyotida bevosita o`zaro bog`lanish jihatlari hozirgacha jumboq bo`lib kelmoqda.

O`n ikki maqom tizimining bizning diyorimizda uzul-kesil qaror topishi va uning dastlabgi mumtoz ko`rinishlari Sohibqiron Amir Temur va uning vorislari – Temuriylar davriga to`g`ri keladi. Bu o`rinda eng avvalo hazrat Sohibqironning xizmatlarini alohida ta`kidlamoq kerak. Yuqorida aytilganidek, maqom tizimlarini yuzaga keltirish uchun eng avvalo ularning ilmiy-nazariy asoslarini puxta ishlab chiqish zarur edi. Tabiiyki, ushbu masalaning yechimi musiqa ilmi, ya`ni musiqashunos olimlar zimmasiga yuklatilgan. Ammo bu soha olimlari nihoyatda ozchilikni tashkil etib, buning ustiga ularning eng yuqori malakali usrozlari xorijiy musulmon mamlakatlarida istiqomat qilishar edi. Hazrat Sohibqironning bevosita say`-harakatlari ila bu ilm ustozlari turli mamlakatlardan bizning diyorimizga keltirilib, ularning faoliyat ko`rsatishlari uchun zarur shart-sharoit yaratib berilgan edi. Alalxusus Ibn Arabshohning "Temur tarixida taqdir ajoyibotlari" nomli kitobida qayd qilinishicha, Samarqandga keltirilganlar qatorida mashhur musiqachi va musiqa ilmida ustoz "Abdulqodir al-Marog`iy va uning o`g`li Safiuddin, kuyovi Nasriyn, Qutb al-Mousiliy, Ardasher al-Changiy va boshqalar" bo`lgan. Muhimi bu ustoz-san`atkorlarning ilmiy-amaliy faoliyat ko`rsatishlari uchun Sohibqiron saroyida zarur shart-sharoit yaratib berilgan edi. Professor Abdurauf Fitratning "O`zbek klassik musiqasi va uning tarixi" (1927) risolasida qayd etilgan quyidagi satrlar ham shunga ishora etadi: "Temurning bayrog`i bilan har tomondan keltirilgan ixtisoschi olimlarning g`ayratlari bilan bu san`at (ya`ni o`n ikki maqom-O.I.)birdan jonlandi, oyoqqa bosdi. Islom sharqining har tomonidan keltirilgan cholg`uchilar bizning bu kungi klassik musiqamizning yuksalishiga, ko`tarilishiga xizmat qildilar. Oz zamonda yerlilardan ulug` musiqiyshunoslar yetishdilar".

Demak o`n ikki maqom tizimi ustoz kasbiy musiqachi va olimlarning o`tmish va o`z zamonlari musiqa boyliklarini yangi davr mumtoz talablari kesimida badiiy yaxlit holga keltirish ustida uzoq yillar olib borgan ilmiy-ijodiy faoliyatlarining samarasi o`laroq yuzaga kelgan edi.

O`n ikki maqom xususida so`z yuritilganda, ularda jamlangan turli tarixiy davr musiqa yodgorliklari qanday ustuvor g`oya va ma`nolar tizimi asosida o`zaro birlashib, mutanosib holga kelganligi masalasi ham alohida qiziqish uyg`otadi. Bu mavzuni muhobasa etganda o`sha davr siyosiy-ijtimoiiy-madaniy hayotida ustivor mafkura, saroy "madaniy muhiti", undagi yetakchi falsafiy qarashlardan tortib to maqomlar musiqasida muhim qaror topgan shaklu-shamoyillar, ularning ma`nolar tizimi inobatga olinishi maqsadga muvofiqdir. Bu boradagi izlanishlar natijasida maqomlarning ma`nolar tizimi o`zagini "komil inson" (tasavvif) ta`limoti g`oyalari tashkil etishi ma`lum bo`lmoqda. Bunga bir qator bilvosita va bevosita dalillarni keltirish mumkin. Avvalambor

shuni aytish kerakki, o`tmishda maqomlarning ilmu-amali asosan tariqat doirasida bo`lgan so`fiylar yoki har holda tasavvufga aloqador (tasavvuf ta`limoti g`oyalarini qabul etgan mutasavvuf) shaxslar shug`ullanib kelganlar. “Musiqa – rih ozig`idir”, tarzidagi tasavvuflar ham asosan tasavvuf shayxul-mashoixlari tomonidan berilgan. Ayni paytda kelib chiqishi arabcha bo`lgan “maqom” atamasi va uning zamirida anglashiladigan “martaba”, “joy”, “manzilgoh”, “mavqe`”, “daraja” kabi ma`nolar ko`p jihatdan “Yassaviya” tariqatining asoschisi Ahmad Yassaviy hikmatlari orqali turkiy xalqlar orasida keng yoyilgan edi. Bu atamaning hikmatlar matnida ko`plab iboralarda (“ishq maqomi”, “ajab maqom”, “ul maqomda oshiq qullar javlon qilur” va h.k.) kelishi shunday fikrga ma`lum asos beradi. “Maqom” atamasining musiqaga joriy etila boshlanishi ham ko`p jihatdan tasavvuf ta`limotining bu davrlarga kelib islom olamida keng yoyilganligi (bizning diyorimizda, jumladan, “Yassaviya”, “Hojagon-Naqshbandiya” va “Kubroviya” tariqatlarining ijtimoiy nufuzi baland bo`lganligi), Sohibqiron Amir Temur va temuriylar hukumronligi davrida esa qariyb rasmiy mafkura mavqeiga qadar ko`tarilib, buning pirovardida saroy san`atiga, xususan mumtoz kasbiy musiqa sohasiga ko`rsatgan kuchli g`oyaviy ta`siri bilan izohlanishi mumkin. Maqom so`zi tasavvuf istilohida eng muhim tushunchalardan biri bo`lib, uning vositasida, jumladan, ma`naviy kamolot yo`li(tariqat)ning yettita asosiy bosqichlari (bekatlari, darajalari) anglashiladi. Demak, “maqom” deganda ma`lum harakat jarayoni ham nazarda tutilib, bu jarayon mazmunini solik(yo`lovchi, izlanuvchi murid)ning suluk (yo`l) bosqichlari bo`ylab safari va shu asnoda o`z maqsadi sari ma`naviy yuksalib borishi tashkil etadi. Shuni aytish kerakki, O`n ikki maqom tizimi doirasida “komil inson” g`oyalari serjihat ko`rinishlar kasb etadi. Jumladan, solikning qalbidagi ishq o`ti bilan mahbubi tomon ruhiy safari ushbu tizimdagi 12 maqom “zanjiriga” ham botiniy anglashiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Matyoqubov O. R. Og`zaki an`anadagi professional muzika asoslariga kirish. T., O`qituvchi, 1983, b. 7

2. Rajabov Ishoq. Maqomlar. Toshkent., (qo`lyozma) San`atshunoslik institute kutubxonasi, Inv. N843, b. 61

WORDLY KNOWLEDGE